

Nationaal Park
Dwingelderveld

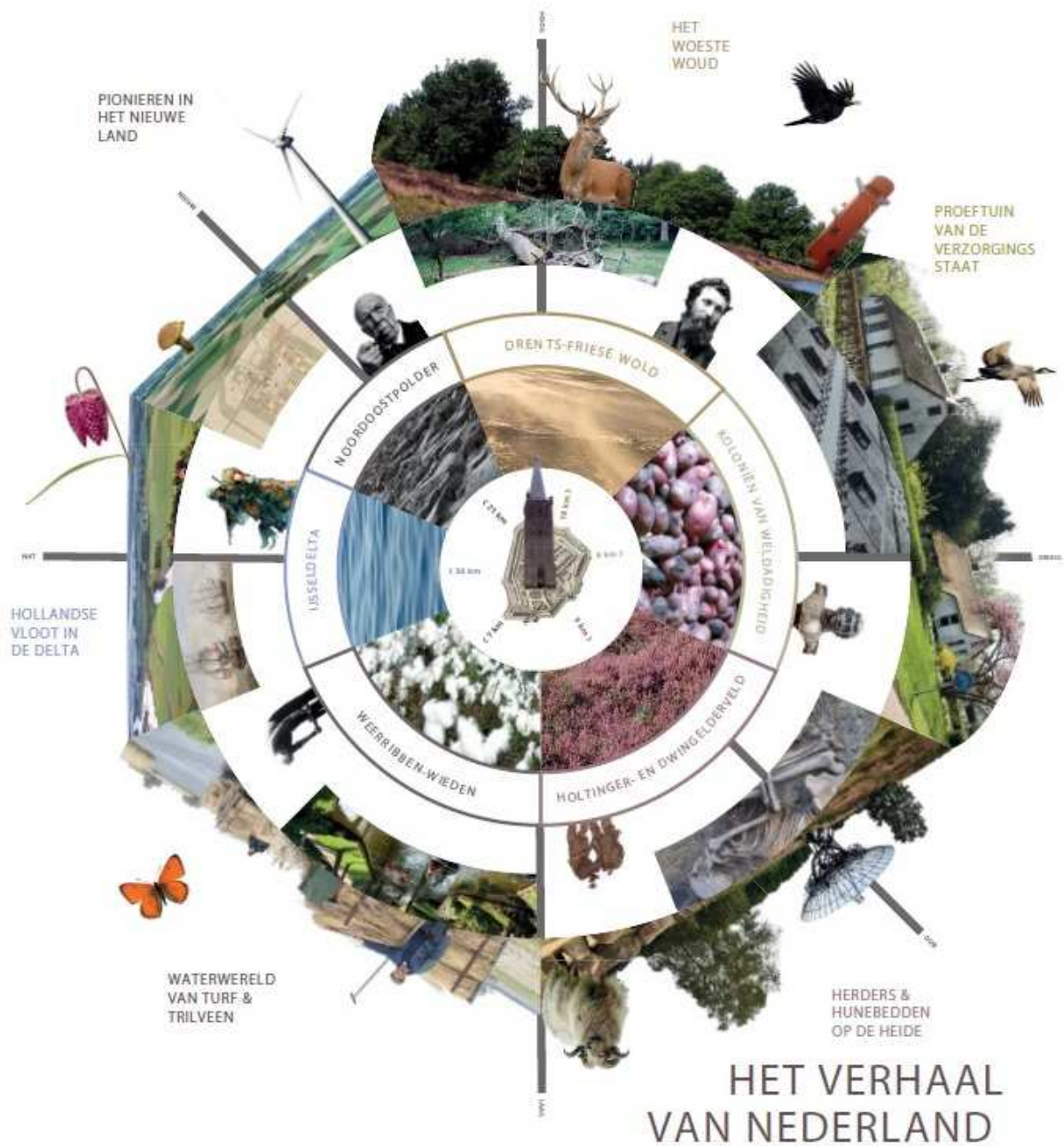

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

Bidbook Mooiste Natuurgebied van Nederland

Dwingelderveld/ Drents-Friese Wold

HET VERHAAL VAN NEDERLAND

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Postbus 8242

3503 RE Utrecht

T. 030 2344485

E. NPWgebied@rvo.nl

1. Gegevens gebied/indiener

1.1. Gebiedsnaam (betrokken gebied(en)) naam/licging

Dwingelderveld/Drents-Friese Wold

1.2. Naam indiener of indienende organisatie

Stuurgroep Regionaal Landschap Drents-Friese Grensstreek

1.3. Adres (postadres) p.a. Postbus 122

1.4. Postcode 9400 AC

1.4. Plaats Assen

1.5. Land Nederland

2. Contactpersoon indiener, tevens aanspreekpunt (penvoerder) voor deze inzending

Henk van Hooft (voorzitter)

3. Mede-indieners

3.1. Zijn er anderen dan contactpersoon die deze aanvraag mede indienen?

Ja/nee

Zo ja:

Staatsbosbeheer – Bert Hummelen

Het Drentse Landschap – Erwin van Liempd

Natuurmonumenten – Wilfred Alblas

Drents Particulier grondbezit – Rik Eekman Rooda

Maatschappij van Weldadigheid – Jan Mensink

Gemeente Westerveld – Homme Geertsma

Gemeente De Wolden – Jan ten Kate

Gemeente Ooststellingwerf – Hans Welle

Gemeente Midden-Drenthe – Gert Jan Bent

Waterschap Drents-Overijsselse Delta – Hans Peereboom (formele goedkeuring DB na 15 september)

Recreatieschap Drenthe – Dick Dijkstra

Recron Drenthe-Fryslan – Raymond Beerendonk

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

LTO, afdeling Drenthe – Koos Flinkert

Provincie Drenthe – Henk Jumelet

Provincie Fryslan – Johannes Kramer

Deze aanvraag wordt ondersteund door het kernteam NP Weerribben-Wieden, die de intentie heeft de samenwerking met het Regionaal Landschap de komende periode verder te onderzoeken– Janet Visser

4. Kerngegevens inzending

U wordt verzocht uw inzending te beschrijven aan de hand van de zes (6) selectiecriteria, zoals genoemd in artikel 8 van het Reglement voor de verkiezing 'Mooiste natuurgebied van Nederland', behorend bij het programma 'Naar Nationale Parken van Wereldklasse'. U dient de kosten van uitvoering te specificeren bij de laatste vraag.

4.1. Criterium 1: De inzending heeft betrekking op een samenhangend gebied waarbinnen natuurgebieden van (inter)nationale waarde zijn gelegen. Beschrijf welke activiteiten u onderneemt om te voldoen aan dit criterium.

De Drents-Friese grensstreek, een gebied van ongeveer 600 km², beslaat een deel van het Drents plateau en de randzone daarvan met de overgang naar laagveengebieden. Daardoor kent het gebied een gradiënt van hoog naar laag, voedselarm naar voedselrijk, en oud naar jong cultuurlandschap. Dit leidt tot een gevarieerde natuur. Binnen de streek liggen vier Natura2000-gebieden (Drents-Friese Wold, Dwingelderveld, Fochteloërveen en Holtingerveld), waarvan de eerste twee (samen ruim 150 km²) Nationaal Park zijn. Dit is de hoogste dichtheid van Nationale Parken en Natura2000-gebieden in ons land. De meeste broedlocaties van de kraanvogel in Nederland vind je hier. Het Dwingelderveld is het grootste natte-heidecomplex van West-Europa, uniek in omvang en variatie. Het Aekingerzand is een van de weinige actieve binnenlandse stuifzanden in Noordwest-Europa. De streek als geheel, inclusief de natuurgebieden, vormt een gaaf voorbeeld van een Drents esdorpenlandschap, rijk aan cultuurhistorische waarden, waaraan de ontstaansgeschiedenis nog goed is af te lezen.

In het Fochteloërveen is onlangs het project Dutch Crane Resort afgerond, waarbij het hoogveen is hersteld, met onder meer een positief effect op het aantal broedende kraanvogels. Bijna afgerond is het project Inrichting Dwingelderveld. Met een investering van 14 miljoen (deels LIFE) is een landbouwenclave afgegraven en heringericht als natte heide en is de oorspronkelijke waterhuishouding hersteld. In het Drents-Friese Wold gaat de landbouwenclave Oude Willem de komende jaren op de schop. Hier wordt de bovenloop van de Vledder Aa hersteld. Met het Programma Natuurlijk Platteland zet de provincie Drenthe tot 2027 in op volledig herstel van de Natura2000-gebieden. Hiermee is een investering in de regio van circa € 130 miljoen gemoeid. Door intensieve

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

samenwerking in gebiedsprocessen worden natuuropgaven gecombineerd met economische ontwikkelingen.

4.2. Criterium 2: De inzending gaat in op (de ontwikkeling van) de unieke (potentiële) belevingsmogelijkheden, die passen bij de draagkracht van het gebied. Beschrijf welke activiteiten u onderneemt om te voldoen aan dit criterium.

De natuurgebieden zijn uitstekend ontsloten door tal van fiets-, wandel- en ruiterspaden en routes. Beide nationale parken hebben informatie- en bezoekerscentra, gelegen bij belangrijke toeristische kernen (Diever, Ruinen en Appelscha). De komende jaren gaan we de samenwerking met de dorpen en de recreatieondernemers hier versterken. De eerste stappen zijn gezet. Door de viering van 25 jaar Nationaal Park Dwingelderveld is de samenwerking met ondernemers uit Ruinen versterkt. In Appelscha verbindt deze herfst een zelfrijdende shuttle het dorp met het bezoekerscentrum: de eerste pilot op de openbare weg in Europa. Als de proef slaagt, biedt dit mogelijkheden om dorpen en natuur te verbinden op een innovatieve manier.

Veel (recreatie)ondernemers in en rond de beide nationale parken treden op als gastheer of gastvrouw van 'hun' nationale park. Specifiek voor jongeren kennen we in de streek beproefde natuureducatieve programma's. In beide nationale parken is een groep Junior Rangers actief. In het Regionaal Landschap wordt het natuureducatieve aanbod van alle aanbieders gebundeld en uitgebreid tot een pakket natuureducatie van wereldklasse. Samen met het naastgelegen Nationaal Park Weerribben-Wieden vertelt de streek het verhaal van Nederland: het complete verhaal van hoog naar laag, van droog naar nat en van oud naar jong landschap. Onderzoek door studenten van de Masterstudio van de Wageningen Universiteit o.l.v. Adriaan Geuze bevestigt dit. Met onze partners in en rond het gebied Weerribben-Wieden gaan we de mogelijkheden verkennen om samen dit verhaal te vertellen en daarmee de belevingswaarde van dit ruimere gebied te vergroten.

Een bijzonder aspect van de streek is de zichtbare geschiedenis van de koloniën van Weldadigheid in en rond Frederiksoord en Veenhuizen, waar de kiem van onze verzorgingsstaat ligt. Samen met de andere voormalige koloniën in Overijssel en België werken we hard aan de gezamenlijke voordracht als Unesco Werelderfgoed in 2018. Dat leidt tot nieuwe en bijzondere belevingsmogelijkheden.

4.3. Criterium 3: Voor de inzending is draagvlak van, en de samenwerking tussen partijen geborgd, en er is zicht op haalbaarheid en uitvoering. Beschrijf welke activiteiten u onderneemt om te voldoen aan dit criterium.

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

In 2013 is een Stuurgroep opgericht voor de drie grootste natuurkernen (Dwingelderveld, Drents-Fries Wold en Holtingerveld) met als doel om de gebieden meer in samenhang te ontwikkelen en om economische ontwikkelingen te stimuleren. De stuurgroep heeft een gezamenlijk vastgestelde Ontwikkelagenda (bijlage) waarmee we dit doel realiseren door het ontwikkelen en uitvoeren langs vier actielijnen:

- Bezoeker centraal
- Dorp als poort
- Landbouw als ambassadeur
- Robuuste natuur

Samenwerking tussen partijen verloopt in goede harmonie met korte lijnen. De stuurgroep heeft met het vaststellen van de Ontwikkelagenda ambitie getoond en in het verleden hebben we laten zien dat we in deze streek uitstekend samenwerken over organisatiegrenzen heen. We hebben hiermee een degelijk platform om de beoogde actielijnen in gang te zetten en de verhaallijn verder gezamenlijk uit te werken.

De inzending van dit bidbook wordt ondersteund door alle partijen in de Stuurgroep. Deelname aan de verkiezing van het mooiste natuurgebied van Nederland ondersteunt onze ambitie.

Met de actielijn Dorp als poort beogen we de binding van ondernemers en bewoners met natuur en landschap te versterken. Met de ondernemers en Marketing Drenthe brengen we de wensen van bezoekers in kaart en toetsen deze aan bestaande voorzieningen. We versterken de netwerken van ondernemers onderling en investeren in kwaliteit van het aanbod. De komende twee jaar gaan we samen met dorpen en ondernemers verkennen welke specifieke bijdrage zij (kunnen) leveren aan het samenhangende verhaal van de overgang van hoog naar laag Nederland, om zo nieuwe belevingsmogelijkheden te creëren. Met de actielijn Landbouw als ambassadeur bezien we samen welke bijdrage de sector kan leveren aan de kwaliteit van het gebied. De groene ruimte laat zich in economisch opzicht zien in de landbouw. Het landbouwgebied heeft naast economische ook landschappelijke en natuurwaarden. Met de Gebiedscoöperatie Zuidwest-Drenthe versterken we de relaties met onderwijsinstellingen in de streek.

4.4. Criterium 4: De inzending draagt bij aan de regionale sociaaleconomische ontwikkeling. Beschrijf welke activiteiten u onderneemt om te voldoen aan dit criterium.

Met de ontwikkelagenda geven wij een impuls aan de werkgelegenheid in de vrijetijdsector. Daarvoor zijn meer bekendheid en meer bezoekers nodig. We willen het aantal overnachtingen in de regio en de gemiddelde uitgaven per bezoek verhogen. Op basis van een onderzoek door Nederland Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC)-NIPO is het Dwingelderveld met ruim 600 duizend unieke bezoekers per jaar het best

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

bezochte natuurgebied van Drenthe, gevolgd door Veenhuizen en het Drents-Friese Wold met elk ca. 470 duizend bezoekers.

Een groter gebied recreatief tot ontwikkeling brengen sluit aan bij de ambitie van de provincie Drenthe om vrijetijdseconomie-provincie nummer 1 van Nederland te zijn. De provincie werkt samen met de gemeenten aan een kwaliteitsimpuls voor de verblijfsrecreatie. Daarnaast investeren gemeenten, beheerders en provincie de komende jaren € 7,5 miljoen in kwaliteit van de fietspaden.

Met een duidelijk verhaal van de regio gaan we ook de omvangrijke hoeveelheid digitale informatie beter op elkaar afstemmen.

Wij gaan verkennen hoe we samen met de Weerribben-Wieden de verhaallijn hoog-laag Nederland neerzetten. Hiermee geven wij ons gezamenlijke gebied een extra sterk bezoekmotief dat verbonden is aan een variatie aan verhalen en kwaliteiten. Door nieuwe vormen van beleving te koppelen aan het verhaal, stimuleren we de economische ontwikkeling. Samenwerking op het gebied van promotie en verhalen zien wij als goede manier om de kwaliteiten van een groter gebied te laten zien aan het publiek. Voor een deel gebeurt dat al door gemeenten die een gezamenlijke brochure hebben uitgebracht, waarbij de 3 nationale parken samen centraal staan. Wij denken dat dergelijke initiatieven een vervolg en uitbreiding kunnen krijgen. Daarmee gaan wij het komende jaar aan de slag. Ook de uitwerking van het verhaal van de voormalige koloniën van Weldadigheid zorgt voor nieuwe belevingsmogelijkheden voor bezoekers en vormt daardoor een impuls voor de recreatie en daarmee de regionale economie.

4.5. Criterium 5: De inzending voorziet in een adequate governance. Beschrijf welke activiteiten u onderneemt om te voldoen aan dit criterium.

De Stuurgroep Regionaal Landschap Drents-Friese grensstreek, waarin alle belangrijke gebiedspartners zijn vertegenwoordigd, vormt een degelijk, goed functionerend platform voor het uitzetten en afstemmen van de beoogde activiteiten en ontwikkelingen. De door alle partijen onderschreven Ontwikkelagenda met de vier actielijnen (Bezoeker centraal, Dorp als poort, Landbouw als ambassadeur en Robuuste natuur) vormt daarvoor een helder richtsnoer. Dankzij korte en directe lijnen tussen overheden en maatschappelijke organisaties zijn wij in staat grote stappen te zetten, waarbij draagvlak en betrokkenheid van ondernemers en bewoners voor ons van groot belang zijn. We hechten aan intensieve betrokkenheid van de bewoners en ondernemers. Daarbij past een lokale organisatie.

Werken aan een gebied op grotere schaal betekent in onze visie dat de verantwoordelijkheid voor de activiteiten en voor de inrichting van het gebied van onderaf worden ingevuld. Daarin participeren alle partijen. Wij zijn van mening dat we met de recente opschaling naar Regionaal Landschap een goede harmonie tussen draagvlak en schaalgrootte bereikt hebben.

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

4.6. Criterium 6: De inzending levert een substantiële bijdrage aan de te ontwikkelen merkstrategie voor de Nederlandse Nationale Parken. Beschrijf welke activiteiten u onderneemt om te voldoen aan dit criterium.

Samen met het naastgelegen gebied Weerribben-Wieden is de Drents-Friese grensstreek (de zuidwestflank van het Drents plateau) het perfecte gebied om het verhaal van hoog en laag Nederland te vertellen: de overgang van pleistoceen naar holoceen, van hoog naar laag, voedselarm naar voedselrijk, oud naar jong (zie de bijlage Het verhaal). Wanneer wij worden aangewezen als pilotgebied, willen we, naast onze ambitie van doorontwikkelen van het eigen gebied op basis van de vier actielijnen, in de pilot verkennen hoe we samen met de partners in Weerribben-Wieden dat verhaal voor bezoekers uit binnen- en buitenland eenduidig en wervend voor het voetlicht kunnen brengen.

Dit streven beperken we niet tot samenwerking met Weerribben-Wieden; we zoeken nadrukkelijk ook de verbinding met cultuurhistorische verhalen in de regio, zoals het ontstaan van stuwwallen (Havelterberg in combinatie met Hondsrug in samenwerking met het Hunebedcentrum), de Tweede Wereldoorlog rond het Holtingerveld (in samenwerking met herinneringscentrum Westerbork), de geschiedenis van de Koloniën van Weldadigheid, waar de wortels van de verzorgingsstaat liggen (samen de partners in de verschillende koloniën, waaronder het Gevangensmuseum in Veenhuizen), enzovoort.

De Drents-Friese grensstreek is in kwaliteit, gaafheid en leesbaarheid van natuur en landschap uniek in Nederland. De provincie Drenthe is al 25 jaar (vanaf de start van het Nationaal Park Dwingelderveld in 1991) actief in het uitdragen van het merk Nationaal Park. In aansluiting op het landelijke programma is met de Natuurvisie Drenthe 2040 'Gastvrije Natuur' de keus gemaakt voor de ontwikkeling van twee grote samenhangende 'iconische' eenheden in Drenthe: Drents-Friese Grensstreek en Drentsche Aa. Beide gebieden dragen bij aan het opbouwen en versterken van een merk van het Nationaal Park dat past binnen de landelijke merkpositionering.

Ook Europees gezien is de streek qua natuur in sommige opzichten uniek; ze heeft het in zich om uit te groeien tot regio van Wereldklasse.

4.7. Beschrijf welke kosten met de hierboven genoemde activiteiten samenhangen en specificer die.

Vanuit de ontwikkelagenda gaan we aan de slag met de vier actielijnen. Dat is een proces waarover we zelf de regie voeren en de financiën afdekken (circa € 350.000 structureel budget beschikbaar gesteld door de provincie Drenthe, aangevuld met projectfinanciering door verschillende partijen en investeringssubsidie, bijv. Inrichting Dwingelderveld voor 14

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

miljoen, Inrichting Oude Willem 6 miljoen). Daarnaast biedt het verhaal 'van hoog naar laag Nederland' perspectief voor de vermarkting van de regio rondom de natuur, met de Nationale Parken als iconen. We willen de € 100.000 uit het Programma NP hiervoor inzetten. We streven ernaar de verhalen van onderaf te vullen en de veelheid aan parels en belevingsmogelijkheden te verbinden. We maken daarbij graag gebruik van tijd en expertise van het NBTC.

In onze ontwikkelagenda beschrijven we in de actielijn Dorp als poort twee acties gericht op bezoekersonthaal: 1) Zorg voor duidelijke start- en informatiepunten in of dichtbij het dorp of langs de grens van het gebied en 2) Maak start- en informatiepunten onderling onderscheidend op basis van sterke punten of het verhaal met bijbehorende faciliteiten. Op basis van het gezamenlijke verhaal denken we aanknopingspunten voor een specifieke invulling per dorp/gebied te zullen vinden, zodat er steeds weer een bezoekmotief is. We hopen daar het komende jaar mee aan de slag te gaan en een of enkele voorbeelden concreet uit te werken. Als bekend is wat de kenmerken moeten zijn, kunnen we een begroting voor de realisatie en investering maken. Tegelijkertijd zien we aan de Natuurpoort Spier dat we met relatief weinig middelen een stevige kwaliteitsslag kunnen maken. Een specifieke begroting voor de uitvoering in 2017-2018 zullen we in het najaar van 2016 opstellen.

Om meer inkomsten voor het gezamenlijk belang te genereren, onderzoeken we of een streek- of gebiedsfonds een mogelijkheid is.

5. Samenvatting

Dat de Drents-Friese grensstreek rijk is aan natuur, is voorzichtig uitgedrukt. Op een beperkte oppervlakte zijn hier liefst vier voor Nederlandse begrippen grote natuurgebieden te vinden: Fochteloërveen, Drents-Friese Wold, Dwingelderveld en Holtingerveld. Behalve groot zijn ze ook nationaal en Europees gezien uniek, met onder meer een van de meest kansrijke gebieden voor hoogveenherstel, een van de laatste actieve binnenlandse zandverstuivingen en het grootste natte-heidecomplex van West-Europa. Alle vier de gebieden zijn Natura2000-gebied en twee zijn bovendien nationaal park. Daarmee heeft de streek de hoogste dichtheid aan nationale parken en Natura2000-gebieden in Nederland. Daarnaast kent de streek een relatief gaaf (lint- en esdorpen)landschap met een overvloed aan cultuurhistorische schatten, waarin nog veel van de geschiedenis is af te lezen. Dit gevoegd bij de ligging op de flank van het Drents plateau, dus op de overgang van hoog naar laag, maakt de streek – samen met het aangrenzende Nationaal Park Weerribben-Wieden – in potentie tot hét gebied waar het verhaal van het ontstaan van Nederland op de grens van land en water is te zien en te beleven.

Er liggen grote kansen om dat verhaal van hoog en laag Nederland te vertellen en zo de belevingsmogelijkheden voor bezoekers te verruimen, de recreatieve betekenis van het

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

gebied te vergroten en daarmee de regionale economie te versterken. In dit bidbook beschrijven we hoe we daaraan in de komende twee jaar willen werken. Hoe het verhaal van hoog naar laag er hier uitziet, hebben we verbeeld in de bijlage 'Het verhaal'.

Essentieel voor het verhaal is de samenhang met het gebied Weerribben-Wieden, dat het laagste deel van de gradiënt hoog-laag vertegenwoordigt. Wij zoeken dus de samenwerking met partners als kernteam Weerribben-Wieden en de gemeenten Meppel en Steenwijkerland om het complete verhaal te kunnen vertellen en te verbeelden. Hoe vertalen we de natuurlijke en landschappelijke rijkdom, de historie, de voorzieningen en activiteiten in een eenduidig en wervend verhaal naar buiten (marketing voor binnen- en buitenland)?

Vervolgens willen we met de bewoners en ondernemers in ons eigen gebied onderzoeken hoe ieder een stuk van het verhaal kan verbeelden en omzetten in nieuwe belevingsvormen. Dit sluit aan bij de actielijnen die we in onze Ontwikkelagenda hebben vastgelegd, met name de lijn Dorp als poort. Het gaat om de vertaling van het verhaal in (digitale) informatie in en rond ontvangstlocaties voor bezoekers (centra, ondernemers, parkeervoorzieningen). Belangrijke actiepunten zijn het versterken van de relatie tussen dorp/ondernemers en de (grote) natuurgebieden en eenheid en herkenbaarheid brengen in de start- en informatiepunten in het gebied. Daarbij zoeken we de balans tussen focus op Nationaal Park als keurmerk voor toerisme en voldoende ruimte voor ontwikkeling van andere sociaal-economische activiteiten (agrarisch gebruik, bedrijvigheid). Ook voor de landbouw zien we een belangrijke rol weggelegd in de overgangszones van natuur naar landbouwgebied. We zetten in op een duurzame relatie landbouw en natuur. Dit is onze actielijn Landbouw als ambassadeur.

Naast de samenhang met Weerribben-Wieden willen we ook de samenhang versterken met andere gebieden en plekken in de omgeving waar het gaat om andere verhaallijnen. Bijvoorbeeld de Hondsrug (verhaal van ijstijden en stuwwallen), Herinneringscentrum kamp Westerbork (sporen van de Tweede Wereldoorlog), de andere koloniën van Weldadigheid buiten ons gebied.

Met de in 2013 opgerichte Stuurgroep Drents-Friese grensstreek, waarin alle belangrijke gebiedspartners zijn vertegenwoordigd, is een stevige basis gelegd voor de organisatie en het draagvlak. Als richtlijn voor de na te streven ontwikkelingen en uit te voeren acties dient de door alle partners onderschreven Ontwikkelagenda met de vier actielijnen Bezoeker centraal, Dorp als poort, Landbouw als ambassadeur en Robuuste natuur.

Voor dit bidbook onderscheiden we de actiepunten:

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

- Verkenning van samenwerking met partners om ons heen om het verhaal te versterken
- Met dorpen en ondernemers aan de slag hoe we het verhaal verbeelden en omzetten in nieuwe belevingsvormen
- Vertaling van historie, aanwezige landschappelijke elementen en voorzieningen naar een eenduidig en wervend verhaal naar buiten en zoeken van samenwerking met andere Nationale Parken daarin
- Vertaling van het verhaal in (digitale) informatie in en rond bezoekersontvangstlocaties (centra, ondernemers, parkeervoorzieningen)
- Afstemmen en eenheid en herkenbaarheid brengen in start- en informatiepunten in het gebied
- Verkenning van financieringsmogelijkheden
- Zoeken naar balans tussen focus op Nationaal Park als keurmerk voor toerisme en voldoende ruimte voor ontwikkeling van andere sociaal-economische activiteiten (agrarisch gebruik, bedrijvigheid)
- Leren van ideeën, rapportages en onderzoek in andere nationale parken, zoals anderen van ons kunnen leren over opschaling en samenwerking
- Ontwikkelen van een harmonische samenhang tussen groene ruimte en duurzame landbouw en welke bijdrage de sector kan leveren aan de belevingswaarde van het gebied

6. Overige

6.1. Bent u bereid opgedane kennis en ervaring te delen en beschikbaar te stellen aan alle Nationale Parken en andere inzenders en deel te nemen aan een de te ontwikkelen Community of Practice ?

Ja. Licht eventueel toe.

Wij hebben al sinds 2013 ervaring opgedaan hoe je met verschillende natuurgebieden samen kunt optrekken om een verhaal te vertellen. Wij willen dat verhaal nog versterken door de samenwerking met Weerribben-Wieden verder te verkennen (op promotiegebied hebben gemeenten in Zuidwest Drenthe en Steenwijkerland elkaar al gevonden in één toeristische brochure 'Op de grens van water en land'). Wij lopen voorop in Nederland als het gaat om governance en samenwerking in een groter gebied met veel verschillende partijen/organisaties.

6.2. Is over deze inzending contact geweest met betrokken provincie(s)? Ja

Beschrijf het resultaat.

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

Het overleg met de provincie Drenthe heeft plaatsgevonden op 30 juni 2016 met gedeputeerden Jumelet (Natuur, landbouw) en Brink (Vrijtijdseconomie). De provincie Drenthe ondersteunt 2 bidbooks vanuit Drenthe. Voor de provincie is de huidige begrenzing van de Nationale Parken (Dwingelderveld en Drents-Friese Wold) een gegeven. Een verbreding naar economische spin off en een groter gebied dat vanuit Recreatie en Toerisme interessant is, wordt toegejuicht en ondersteund vanuit het eigen provinciaal beleid en doelen. De gedeputeerden benadrukken dat de provincie de regie heeft over regionale ontwikkeling en natuur en dat de wijze waarop de Drentse Nationale Parken door het NBTC worden gepromoot, goed afgestemd wordt met de provincie Drenthe en marketing Drenthe, waarbij ze graag samenwerken met andere partners die hetzelfde doel nastreven.

De Provincie Drenthe hecht er nadrukkelijk aan dat de regie over het proces rondom de verdere uitrol van het Programma Nationale Parken (en de bijbehorende verkiezing) in de regio te allen tijde bij de stuurgroep Regionaal Landschap Drents-Friese Grensstreek blijft. Acties voortkomend uit het bidbook of de promotie van het gebied hebben dus de instemming van de Stuurgroep.

Het bidbook is afgestemd met de provincie Fryslân, gedeputeerde Kramer.

Bijlagen

Upload eventueel bijlage(n) (maximaal 10, maximale grootte 5MB)

7.1. Indien van toepassing: geef aan welke bijlage(n) u meestuurt en waar dat bij hoort (afbeeldingen, kaarten)

- a. ontwikkelagenda Regionaal landschap
- b. schets van het verhaal van hoog naar laag
- c. Regiogids als voorbeeld van hoe we al samenwerking op marketing/promotie

7.2. Beschikt u over beeldmateriaal van uw gebied, wat eventueel gebruikt kan worden bij de publieksjurering?

Ja, bijlage b en wij beschikken in oktober 2016 over een korte film over de wildernis in Drenthe.

Verklaring en ondertekening

- Ik ben bevoegd en/of gemachtigd om deze inzending te ondertekenen.
- Ik verklaar dat ik dit formulier naar waarheid is ingevuld.

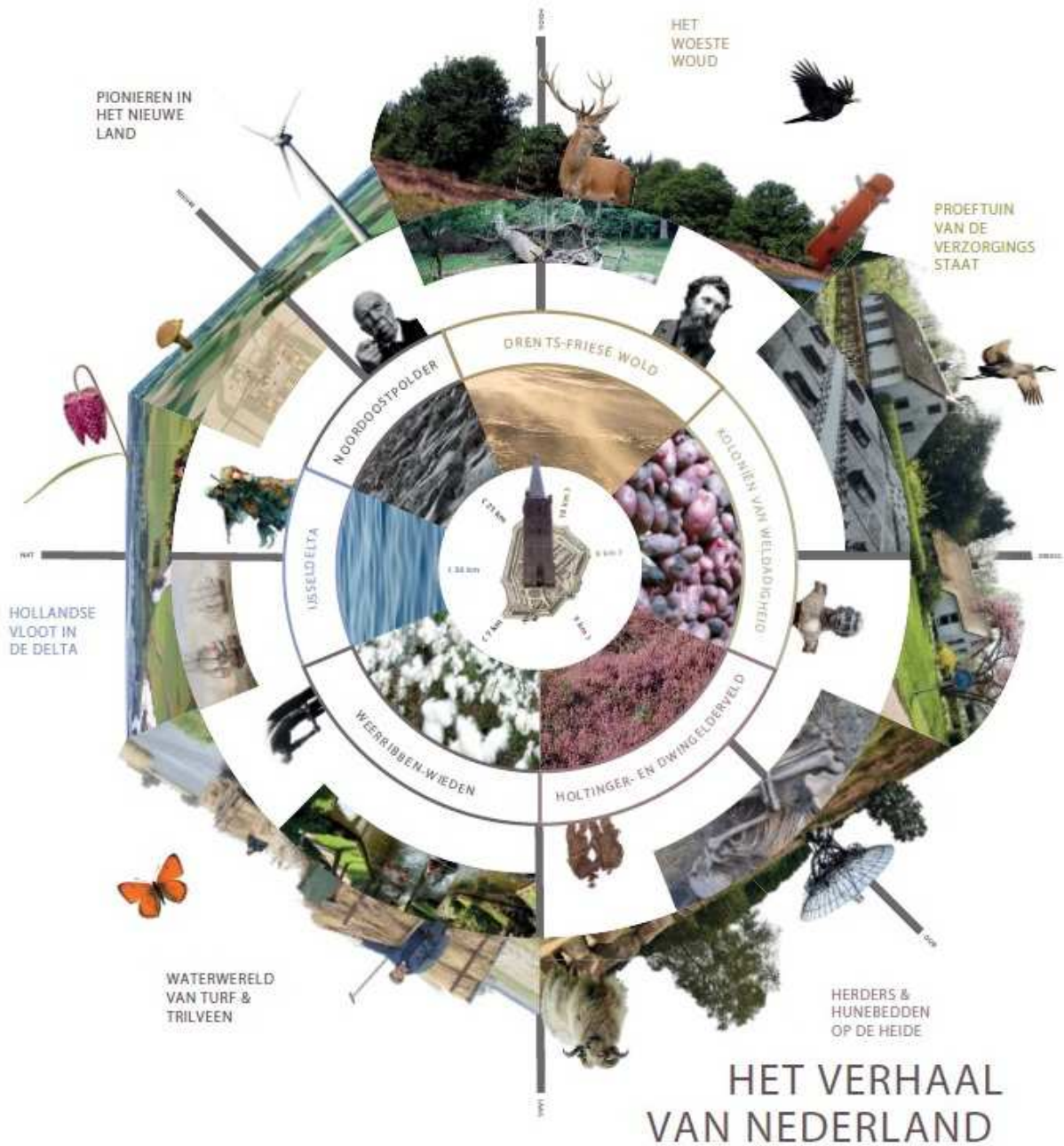

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

Holtingerveld

HET VERHAAL VAN NEDERLAND

Het verhaal van Nederland

Beklim de toren van de Grote kerk van Steenwijk en draai om je as. Waan je de landmeter die in de vroege negentiende eeuw de kadastrale kaart van Nederland maakte en alle kerktorens beklom. Of nee, wacht. Verbeeld je duizenden soldaten rondom de stad. Hier is de geschiedenis van de gouden eeuw geschreven, want in 1592 heroverde Oranjeprins Maurits de majestueuze vesting Steenwijk op de Spanjaarden. De vesting Steenwijk, die smalle en enige poort naar de mysterieuze venen van Drenthe, een landsdeel zo geïsoleerd en onbekend dat het geen stemrecht kreeg in de Zeven Verenigde Provinciën. Door de zuurstofarme condities in het veen raakten, veel eerder in de tijd, lichamen gemummificeerd, waardoor we van de veenlijken veel leren over voedsel, kleding en rituelen. Daar, richting het noordoosten, heersen de Witte Wieven, dool je dagen rond door woeste wouden en stuifzandvlaktes en hoor je met een beetje geluk de zwarte specht. Na de Veluwe is dit het grootste bosgebied van Nederland, een wildernis waar je een andere kant van jezelf kunt ontdekken. John Muir, de naturalist-filosoof wees rond 1900 al op het helende effect van buitenzijn: 'In every walk with nature one receives far more than he seeks.' Het smeltwater van de oude gletsjers sleep een geul uit in het dikke keileem; het is de Vledder Aa, die het water nog altijd via Steenwijk naar de vroegere Zuiderzee brengt.

Steenwijk, de halte waar na 1818 duizenden paupers uit het verarmde Holland van de boot stapten om een nieuwe toekomst als landbouw-kolonist te beginnen in de Koloniën van Weldadigheid rond Frederiksoord. Hier lag de proeftuin van de verzorgingsstaat, met koloniehuisjes in een monumentaal lanenlandschap – een gebied dat voorgedragen is als werelderfgoed. Onder leiding van generaal Johannes van den Bosch ontstond hier een mini-maatschappij, met een eigen munt, koloniekleding en voor elke gezindte een eigen kerk. Hoog boven de koloniën is het kenmerkende, jazzy geluid van de kraanvogels te horen.

Draai verder. Verbaas je over de hoogte van Havelte, waar het schuivende landijs duizenden jaren eerder enorme keien achterliet en later de hunebedbouwers inspireerde tot een bijzondere grafcultuur. Het landschap onthult zoveel lagen en betekenissen. In de Tweede Wereldoorlog gebruikten de Duitsers het soepele rode keileem om de landingsbanen van Vliegerhorst Havelte te maken; voor hen was Havelte een strategisch gelegen, hoog en open uitvalsbasis. Iets verderop ligt het Dwingelderveld, het grootste natte-heidecomplex in Nederland, waar de herder nog altijd zijn schapen hoedt. Kleine zelfvoorzienende brinkdorpen onder majestueuze eiken vormen een schuilplaats voor de mens, die op de uitgestrekte essen rogge en boekweit verbouwde.

Richt je blik naar het zuiden en verwonder je over de veenmeren van Weerribben en Wieden, gevormd door turfafgraving. De turf werd verscheept als brandstof voor de Hollandse steden, en wat overbleef was een magische waterwereld, woonplaats van otters, libellen en rode vuurviinders. Langs de oevers wordt al eeuwenlang riet gesneden. Turf, riet en sinds de schilderijen van W.B. Tholen vanaf 1900 ook toeristen; in Giethoorn maken zij een tijdreis door dit wandelende waterdorp, dat als gevolg van overstromingen telkens verplaatste.

Dan, iets naar het westen, het machtige rivierlandschap van de IJsseldelta, waar het water uit de Rijn in de vroegere Zuiderzee stroomt. Onlangs werd hier de 15^e eeuwse IJsselkogge gevonden, die ons het verhaal van de handel tussen de Hanzesteden vertelt. In de 17^e eeuw vergaarde de elite van Vollenhove zoveel rijkdom dat het de 'stad der paleizen' werd genoemd. In de geometrische schoonheid van de 18^e eeuwse polder Mastenbroek herken je de maatvoering van de renaissance,

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

ONTWIKKELAGENDA REGIONAAL LANDSCHAP DRENTS-FRIESE GRENSTREEK

Vastgestelde versie 9 juni 2016

Inleiding

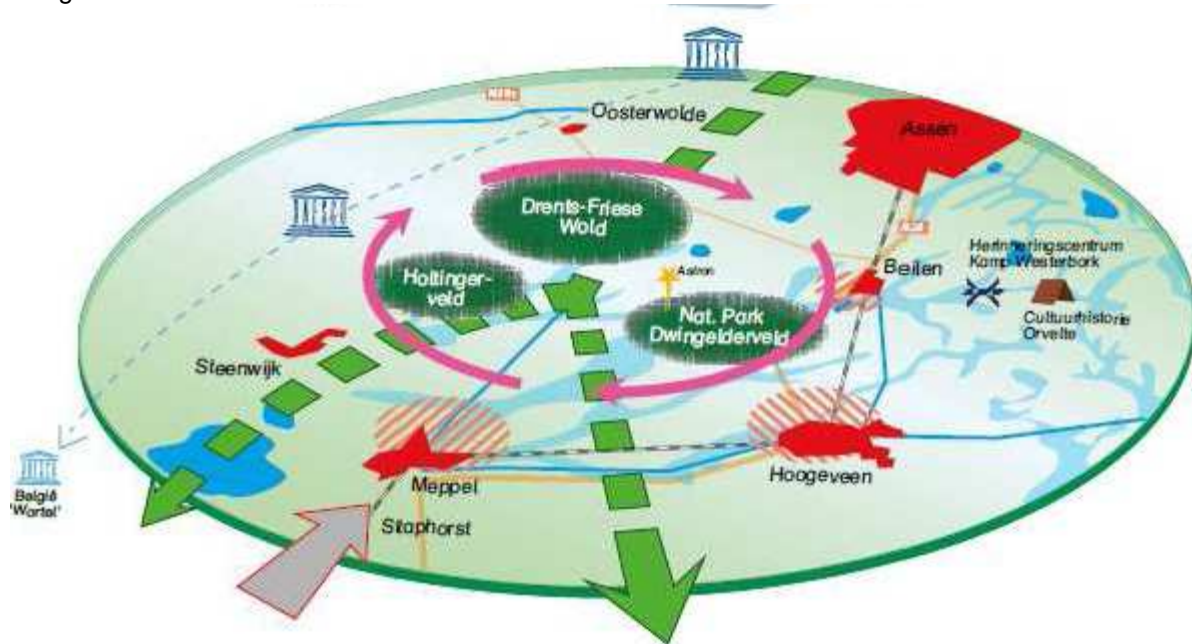
Nationale Parken in Nederland zijn in transitie. Van strak op natuur begrensde gebieden, wordt er meer en meer gezocht naar combinaties natuur, landschap en toerisme & recreatie. In 2015 is het Rijk (ministerie van Economische Zaken) in opdracht van de Tweede Kamer een programma Nationale Parken van Wereldklasse gestart. Doel van het programma is om de Nationale Parken als kerngebieden natuur beter te vermarkten en te verbinden met lokale economie. In Drenthe hebben Gedeputeerde Staten in 2013 al de Stuurgroep Regionaal Landschap Drents-Friese Grensstreek in het leven geroepen met dezelfde opdracht: verbindt de bestaande natuurgebieden Drents-Friese Wold, Dwingelderveld en Holtingerveld met elkaar. Laat zien dat de aanwezigheid van drie grote natuurkernen dicht bij elkaar de kwaliteit van de regio bepaalt en zorg voor voldoende toeristische en recreatieve mogelijkheden. Deze ontwikkelagenda is opgesteld om een concrete - gezamenlijk gedragen - richting voor de toekomst te formuleren. In de tabel onder Aanpak, staat welke partij initiatief neemt en/of verantwoordelijk is. De Stuurgroep Regionaal Landschap wordt gezien als platform van waaruit acties worden aangejaagd en afgestemd, niet overgenomen.

Lange termijn Doel

Op de lange termijn zijn de kwaliteiten en functies van de drie natuurgebieden geborgd. De stuurgroep Regionaal Landschap is ingesteld vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor Nationaal Park Drents Friese Wold, Nationaal Park Dwingelderveld en het Holtingerveld en wil graag in samenwerking met de omgeving zorgen voor een goede verbinding en de economische ontwikkeling stimuleren. Dit betekent dat de Stuurgroep zorgt voor:

1. Het beheren en ontwikkelen van de gebieden op basis van bestaande plannen en kernkwaliteiten van deze gebieden
  - a) het behoud en verder ontwikkelen van het grootste natte heidegebied van West-Europa (het Dwingelderveld) en
  - b) het behoud en de ontwikkeling van een natuurlijk boslandschap, waar een grenzeloze wildernis beleefd kan worden in het Drents-Friese Wold en
  - c) het behoud en verder ontwikkelen van het Holtingerveld, Oerlandschap gevormd door ijs en oorlog
  - d) het ontwikkelen van de ecologisch en recreatieve samenhang van de drie gebieden en hun omgeving

2. Het toeristisch/recreatief toegankelijk en beleefbaar maken en houden van het gebied voor bezoekers ten behoeve van toerisme, recreatie, educatie en culturele doeleinden – daaronder valt
  - a) het ontwikkelen van een recreatieve zonering van het hele gebied, die rekening houdt met de ecologische en recreatieve kwaliteiten en deze verder versterkt
  - b) het in stand houden van een basis infrastructuur aan wegen en paden.
  - c) het verzorgen van een basispakket aan recreatieve en educatieve activiteiten gericht op draagvlak voor en beleving van natuur
  - d) het samen werken aan een sterk toeristisch-recreatief product met toeristische organisaties en ondernemers in de regio
  - e) het bieden van ruimte aan onderzoeksinstituten en onderwijsinstellingen om de ecosystemen en de rol van de mens daarin te bestuderen

- f) Zorgen voor een goede verbinding/samenhang tussen de gebieden, waarbij de kernen/dorpen ook een functie vervullen.
3. het bieden van een platform om activiteiten die in het omliggende gebied en de dorpen de verbinding leggen tussen natuur, landschap en toerisme & recreatie aan te jagen en af te stemmen.
4. het genereren van voldoende financiële middelen om voornoemde doelen te realiseren
- Het gebied

Zuidwest Drenthe-Ooststellingwerf bevindt zich op de overgang van hoog (Drents plateau) naar laag (omgeving Meppel, Wolvega-Appelscha). Het landschap is afwisselend, natuur en landbouw, open weidegebieden in de beekdalen en besloten coulissen op de essen, esdorpenlandschap afgewisseld met veenontginningen en lintdorpen, grote oppervlakten bos en heide. Veel esdorpen kennen nog de authentieke bebouwing, menselijke maat en kleinschalige voorzieningen.

De natuur kenmerkt zich door grote eenheden, waar rust, stilte, duisternis en schone lucht nog heel gewoon zijn. Het water stroomt vanaf het Drents plateau door de beekdalen van de Vledder- en Wapserveensche Aa, de Tjonger en de Linde en de Dwingelerstroom/Oude Diep richting Weerribben-Wieden en IJsselmeer.

In het landschap zijn de sporen van verleden en menselijke ingrepen zichtbaar. De Havelterberg is in de ijstijd gevormd, de landingsbaan en bomkraters uit de Tweede Wereldoorlog is zichtbaar in de afwijkende flora en fauna, de hunebedden en het onderduikershol zijn bewaard gebleven. De radiotelescoop op het Dwingelderveld is een Rijksmonument en de voorloper van de high tech ontwikkeling van het naastgelegen Astron. Oude verbindingswegen zoals de Postweg naar Groningen door het Dwingelderveld liggen naast moderne snelwegen zoals de A28.

Holtingerveld, Drents-Friese Wold, Leggelderveld en het Dwingelderveld zijn Natura 2000 gebieden met bijzondere en zeldzame flora en fauna. Oude lanen, slingerende paden en natuurlijk beheerde bermen vormen verbindingen daartussen. De Drentse Hoofdvaart doorsnijdt het gebied, maar verbindt ook Meppel met Assen. Kenmerkend zijn de es- en brinkdorpen in het esdorpenlandschap, de boerderijen en de landgoederen en het slagenlandschap met lintbebouwing.

In het hele gebied zijn talloze mogelijkheden om te wandelen, hardlopen, mountainbiken, fietsen, paardrijden, varen of anderszins te recreëren.

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

Holtingerveld

De diversiteit maakt de kracht van het gebied, maar zorgt tegelijkertijd voor een versnipperd beeld naar buiten. De opgave is om te komen tot meer eenheid en verbinding in het gebied en een sterk verhaal (of verhaallijnen) naar buiten.

Visie

Op dit moment bestaat het gebied uit waardevolle natuur met veel zichtbare cultuurhistorische elementen. Maar het is ook een gebied waar de Drentse mentaliteit “doe maar gewoon” sterk aanwezig is. De bedrijven/ondernemers die boven het maaiveld uitsteken, zouden ruimte moeten krijgen om nieuwe plannen gerealiseerd te krijgen.

Het gebied vormt zowel ecologisch als recreatief een belangrijke schakel tussen het hoogveen van het Fochtelooverveen en het laagveen van de Weerribben-Wieden en kan niet los worden gezien van deze beide gebieden.

Voor de toekomst is de grensstreek van Zuidwest Drenthe en de Stellingwerven een gebied waar bewoners en ondernemers trots op zijn. Bezoekers die eenmaal geweest zijn, komen terug. Veel mensen die voor het eerst komen, zijn blij verrast over wat ze aantreffen. De natuur in de drie kerngebieden wordt versterkt en vormen de iconen in het landschap. Bezoekers beleven natuur en landschap als geheel, waarbij de dorpen een spilfunctie hebben voor ontvangst en faciliteiten. Cultuurhistorische hoogtepunten zoals de Maatschappij van Weldadigheid (Unesco werelderfgoedstatus), esdorpen, veenontginningen en hunebedden evenals aardkundige waarden zijn van gave kwaliteit, zichtbaar en beleefbaar. Voor de beleving van natuur zijn eigentijdse voorzieningen toegevoegd die ook nieuwe doelgroepen trekken.

Bezoekers uit binnen- en buitenland worden gastvrij onthaald en weten de weg te vinden. Het is een gebied waar je voor een korte of lange periode komt, om helemaal ontspannen en vol energie weer terug te gaan naar waar je vandaan kwam. Drenthe doet wat met je.

Ambitie

In 2020 is het gebied een van de mooiste van Nederland. De combinatie van natuur en natuur inclusieve landbouw is een voorbeeld voor andere plattelandsgebieden in Europa. De achteruitgang van de biodiversiteit in de natuurkernen is tot staan gebracht, de waterhuishoudkundige omstandigheden zijn op orde. Er is een goed ontwikkelde en duurzame landbouw rond de natuurkernen, die de kwaliteiten van de natuurgebieden ondersteunt. Het landschap buiten de natuurkernen wordt gekoesterd en ontwikkeld en de (moderne) landbouw in dit landschap geldt als voorbeeld van natuur inclusieve landbouw. Er is voldoende budget voor de verbindende landschapselementen zoals houtwallen, natuurvriendelijke oevers en ecologisch beheerde bermen en akkerranden. Voor toeristen en recreanten zijn er voldoende fiets- en wandelpaden om het gebied in alle facetten te beleven. De kwaliteit van de horeca en verblijfsrecreatie sluit aan bij de verwachtingen van de toerist. Ondernemers vertellen het verhaal van het Regionaal Landschap. De dorpen staan centraal in de ontvangst en het verwennen en verrassen van bezoekers. Het Dwingelderveld is het grootste aaneengesloten natte heide gebied van West-Europa, waarbij de bezoeker het natte heidelandschap als zodanig kan beleven (laarzenpad, vlonders voor de fietsers, wandelen en fietsen tussen de schaapskuddes). Het Drents-Friese Wold is een “grenzeloos bos”, waarin je zou kunnen verdwalen of zomaar oog in oog kunt staan met grote grazers als wilde runderen en edelherten. Hier kun je een voor Nederland unieke “wildernis beleving” hebben. In het Holtingerveld kun je zowel de geschiedenis van de ijstijden lezen in het landschap van de berg en de hunebedden, als de verhalen van de Tweede Wereldoorlog met bomkraters en landingsbaan beleven. Unesco Wereld erfgoed van Frederiksoord-Veenhuizen is verbonden met het landschap richting Holtingerveld, Drents-Friese Wold en Fochteloërveen en aan de andere kant met Giethoorn en het Weerribben-Wieden gebied.

Alle belanghebbende partijen, gemeenten, waterschappen, provincies, ondernemers (recreatie en landbouw) terreinbeherende organisaties/eigenaren en vrijwilligersorganisaties werken samen aan het zelfde doel; het Regionaal Landschap aantrekkelijk maken om te wonen, werken en recreëren en de kwaliteit van natuur en landschap benutten, behouden en versterken voor de toekomst. We werken allemaal samen om het doel te behalen. De Stuurgroep functioneert als aanjager en facilitator. Via de stuurgroep worden partijen samengebracht. Het delen van een gemeenschappelijk doel en belang is daarvoor essentieel.

Bouwstenen

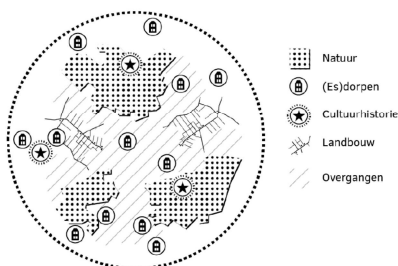
Op 3 november 2015 zijn in een werkbijeenkomst met bijna 100 deelnemers bouwstenen verzameld voor een ontwikkelstrategie. Het gebied is bijzonder vanwege de grote diversiteit, maar er is behoefte aan eenheid in uitstraling. De wens is om bezoekers zoveel mogelijk in de dorpen te ontvangen. De kracht van het gebied zit in de samenhang van natuur, landschap, cultuurhistorie en dorpen. De uitdaging is om de verbindingen en de overgangszones te versterken. Samenwerking tussen partijen en gebieden zien wij als sleutel voor succes. Op dit moment trekken we vooral de lifestyle doelgroep "rustig groen". De ambitie is om aantrekkelijker te worden voor de groep "ingetogen aqua" die meer geïnteresseerd zijn in de combinatie natuur en erfgoed/cultuur, en om met name de doelgroep "rustig groen" met kinderen uit te breiden.

Om bezoekers ook in de toekomst te blijven boeien, zijn verhaallijnen nodig (story telling), waarbij digitale middelen kunnen helpen om verborgen schatten zichtbaar te maken. We hebben veel verhalen van het gebied, maar we weten niet welke de potentiële bezoekers het meest kunnen boeien. Daarvoor is marktonderzoek nodig. De diversiteit van het gebied heeft geleid tot versnippering. Overal gebeurt wat, maar we weten vaak niet van elkaar wie wat waar doet. De Stuurgroep zal een rol moeten vervullen om via samenwerking tot meer bundeling te komen en knopen door te hakken. Breng partijen die aan marketing doen samen en zorg voor één platform, één uitstraling. Breng natuurorganisaties en particulieren samen en deel de opgaven en de middelen om de natuur te versterken. Breng burens (landbouw en natuur, landbouw en dorpsbelangen/recreatieondernemers) samen om te praten over de grens. Denk in focus, samenhang en gezamenlijk belang. Versterk elkaar door over en weer ruimte te geven.

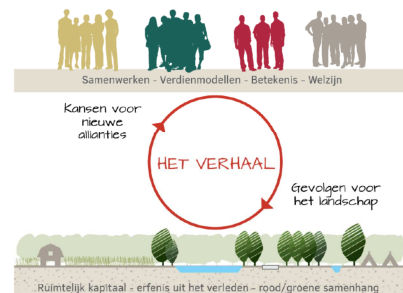
Mensen die wonen en werken in het gebied, zijn de

ambassadeurs van het gebied. Help bewoners en ondernemers deze rol te vervullen. Ook daarbij komt het aan op slim verbinden. Boeren kunnen natuur en dorpen verbinden door lokale streekproducten te verkopen, agrotetens met hoge toegevoegde waarde, excursies naar agrarische bedrijven en voederakkers in de natuur (passend binnen natuurdoelen) om wildvraat te voorkomen.

Kracht van samenhang

Het verhaal centraal

Nationaal Park
Dwingelderveld

Nationaal Park
Drents-Friese Wold

Actieprogramma 2016-2017

De bezoeker centraal

Deze actielijn gaat over de toerist. Wat zijn zijn/haar verwachtingen en hoe gaan we daar invulling aan geven.

- onderzoek wat de verwachtingen van de potentiële bezoekers zijn
  - o overleg Marketing Drenthe over bezoekerswensen
  - o gesprek toeristisch regisseurs gemeenten en communicatie-afdelingen TBO
  - o bevragen van grote ketens (verblijfrecreatie) op bezoekerswensen
  - o kwalitatief recreatie-onderzoek potentiële bezoekers (koppelen aan onderzoek SBB door TNO Nipo en INTERREG Rural Growth, LEADER)
  - o Maak gezamenlijk een duidelijke keuze met betrekking tot doelgroepen als basis voor (nieuwe) activiteiten, promotie en communicatie.
- Wat hebben wij te bieden?
  - o Inventarisatie wat we al weten (onderzoek toerisme Regio Zwolle, incl Westerveld, Status Qua Analyse INTERREG Rural Growth)
  - o Sluit dat aan bij verwachtingen
  - o Hoe gaan we dat digitaal slim ontsluiten (gebiedswebsite als startpunt; koppelen aan drenthe.nl en andere sites)
- Zet in op vernieuwing en verbreding
  - o Evenementenprogramma koppelen aan 25 jaar Nationaal Park Dwingelderveld in 2016
  - o Maak het verhaal (of de verhalen) van het gebied en zet die in de etalage
  - o Maak zichtbaar welke culturele schatten er nu zijn (kerken, monumenten, ateliers, musea, molens, tradities, ambachten etc.)
  - o Kom met nieuwe product/markt combinaties (dorpenwandeltocht met bagageservice, fietsarrangementen met overnachtingen, fietsenplan met terugbreng service etc.)

Bezoekersaantallen (o.b.v. unieke bezoekers) naar natuurgebieden in Drenthe

Gebied	Aantal unieke bezoekers*	Gebied	Aantal unieke bezoekers*
1 Nationaal Park Dwingelderveld	609.000	21 Peizermaden	136.000
2 Drouwenerzand	585.000	22 Gasterse Duinen	134.000
3 Veenhuizen	477.000	23 Oosterbos	126.000
4 Drents Friese Wold Nationaal Park Drents-Friese Wold	469.000	24 Noordbargerbos	122.000
5 Boswachterij Gieten-Borger	353.000	25 Mantingerveld	104.000
6 Boswachterij Exloo-Odoorn	345.000	26 Boswachterij Gees	89.000
7 Drentsche Aa	344.000	27 Holtingerveld	89.000
8 Hunzedal	296.000	28 Hijkerveld	72.000
9 Norg	274.000	29 Landgoed Vossenbergr	64.000
10 Drentsche Aa Balloerveld	266.000	30 De Kléncke	59.000
11 Fochtloërveen	263.000	31 Gasterse Holt	56.000
12 Boswachterij Ruinen	244.000	32 Boswachterij Sleenerzand	52.000
13 Orvelterzand	229.000	33 De Kleibosch	41.000
14 Emmerdennen en Valtherbos	227.000	34 Landgoed Vliedderhof	26.000
15 Hooghalen en Grolloo	204.000	35 Boerenveense plassen	18.000
16 Leekstermeer	188.000		
17 Reestdal	177.000		
18 Norg Esdorpenlandschap	154.000		
19 Bargerveen	144.000		
20 Boswachterij Schoonloo	139.000		

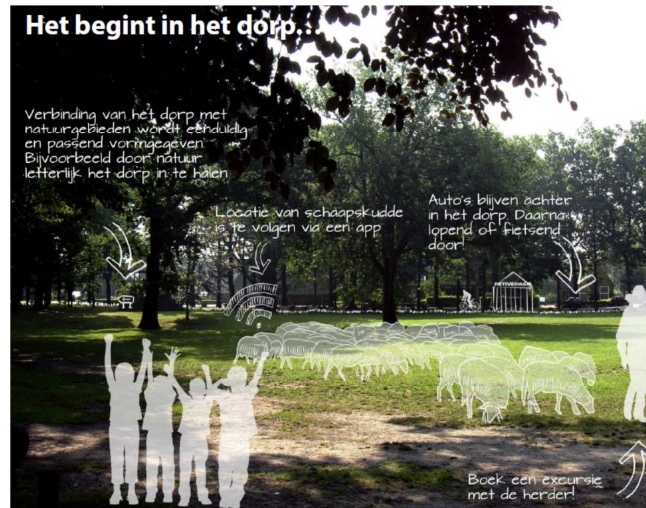
* De bezoekersaantallen zijn gebaseerd op het aantal unieke bezoekers per gebied in de periode tweede helft november 2014 tot tweede helft november 2015. Een persoon die een bepaald gebied meerdere keren heeft bezocht, is in de genoemde bezoekersaantallen slechts één keer meegeteld. Voor meer informatie, zie de leeswijzer in hoofdstuk 2.

Dorp als poort

Deze actielijn gaat over samenwerking in dorpen met bewoners en ondernemers. Wat is er (fysiek) nodig om elkaar te stimuleren en te versterken.

- Maak zichtbaar waar het gebied begint
  - o Gebiedsborden
  - o Afslagen van de snelwegen gemarkeerd; routing naar het gebied op orde
- Verwijs eenduidig naar P-plaats en informatie/horeca en attractie- en belevingspunten
  - o Stroken bebording aangepast
  - o Welkom-borden op de logische plaats (voor het dorp in plaats van erna)
  - o Zorg voor goede verwijzing vanaf P-plaatsen naar het dorp.
- Zorg voor duidelijke start- en informatiepunten in of dichtbij het dorp of langs de grens van het gebied (Appelscha/Terwisscha, Boslounge Spier, Ruinen, Toegangspoort Holtingerveld, Frederiksoord)
- Maak start- en informatiepunten onderling onderscheidend op basis van sterke punten (bijvoorbeeld ATB startpunt, Ruitersstartpunt) met bijbehorende faciliteiten
- Stimuleer ondernemers om te investeren in kwaliteit van voorzieningen en stimuleer gastvrijheid (mystery guest?) aantrekkelijkheid van de omgeving (Leader); ieder dorp is uniek, maak dat dan ook zichtbaar. Zorg dat de bezoeker verleid wordt langer te blijven
- Verwijs vanuit het dorp naar interessante punten en gebieden in de omgeving
- Begeleid de bezoeker (lieftst zonder auto) verder naar de hoogtepunten van het gebied (inzet zelfrijdende e-shuttle bussen en e-bikes)
- Ondersteun ondernemers in gastvrijheid en met kennis van het gebied (certificering, gebiedssafari)
- Werf vrijwilligers onder de bewoners voor natuur- en landschapsbeheer en -communicatie

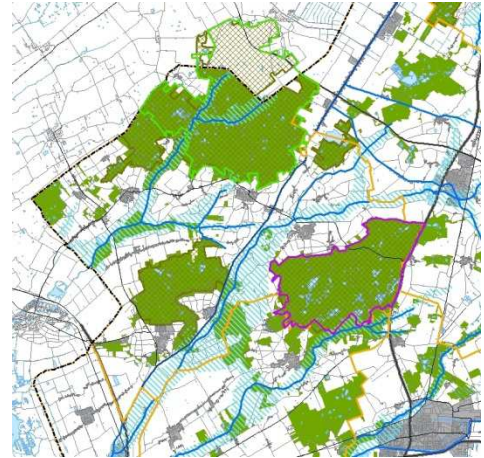
Landbouw als ambassadeur

- Ondersteun de landbouwsector om een duurzaam perspectief te ontwikkelen. Zorg voor een vitale landbouw die het gebied draagt en bijdraagt aan de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van het gebied.
  - o Stimuleer optimalisatie van de agrarische productie in relatie met de omgeving (verbetering van productie-omstandigheden, bodem, waterhuishouding op gebiedsniveau, verkaveling, infrastructuur)
  - o Stimuleer nieuwe teelten (hogere opbrengst per ha) samen met verduurzaming van de productie (sluiten van kringlopen, precisielandbouw)
- Ondersteun landbouwers als ambassadeur voor het gebied
  - o Verken kansen voor vermarkten regionale producten (combinatie met horeca, zorg). Leg verbinding met de Gebiedscoöperatie Zuidwest-Drenthe (project Korte keten)
  - o Stimuleer ondernemers om te investeren en gebruik te maken van bv Leader daarbij
  - o Programma openstelling agrarische bedrijven voor bezoekers (bv gekoppeld aan smaakfietsroute zoals Boerderijfietstocht)
  - o Ondersteun ook landbouwer in gastvrijheid en kennis van het gebied (certificering, ambassadeur van het landschap?)

- Stimuleer deelname van bedrijven aan projecten gericht op verduurzaming en verbetering van omstandigheden (bodem, water, lucht)

Robuuste natuur

- Uitvoering Beheerplan Dwingelderveld. Check welke acties uit BIP gepland tot 2015 zijn nog niet uitgevoerd?
- Herintroductie edelherten en damherten Drents-Friese Wold voorbereiden met alle betrokkenen via de werkgroep Faunaverkenning (gestart in 2015)
- Actieprogramma op basis van Integraal Plan Holtingerveld uitwerken
- Ecologische verbindingen (doorlaatbaar landschap) in een nieuwe vorm (geen lijnen op kaart, geen onteigening) met LTO en ANV voor het gebied verder uitwerken (pilot rond Wapse en rond Ravenswoud)
- Waterberging Ootmaanlanden realiseren, onderzoeken van nieuwe kansen en initiatieven voor waterberging rond Uffelte in combinatie met andere functies in het gebied
- Uitvoering van de maatregelen uit het Programma Natuurlijk Platteland ondersteunen (waaronder LIFE Oude Willem en Spier-Moraine)

Ondernemer

- Geef ruimte aan ondernemersinitiatieven die gericht zijn op het versterken van dag/verblijfsrecreatie. “Ja mits, nee tenzij”

Aanpak

De sleutel tot succes is samenwerking en gedeelde verantwoordelijkheid. In de Stuurgroep komen initiatieven samen en worden plannen in beweging gebracht (regie). Belangrijk daarbij is voortdurend kennis delen en oog hebben voor elkaars belangen. Ruimte creëren doen we door ruimte te geven. In denken en in grond. De Stuurgroep faciliteert, jaagt aan, biedt ruimte voor initiatieven en stimuleert "ondernemerschap". Daar waar "problemen" gevoeld worden, worden ze ook opgepakt. De stuurgroep biedt een platform om te ondersteunen, af te stemmen en te organiseren. Belangrijk daarbij is vertrouwen van afzonderlijke partijen in een goede afloop en voldoende financiële middelen. De provincie levert een secretaris/coördinator voor de stuurgroep. Deze persoon schakelt anderen in om tot goede resultaten te komen. Marketing vraagt een extra inspanning. We moeten ons onderscheiden t.o.v. andere gebieden in Nederland! Dit vraagt om een zorgvuldige aanpak. Hier liggen via Leader en het Programma Nationale Parken van Wereldklasse kansen. Gezamenlijke promotie is essentieel om de leefbaarheid in het gebied ook voor de toekomst te garanderen. Veel inwoners zijn afhankelijk van het toerisme. (direct of indirect) Onbekend maakt onbemind. De combinatie natuur, cultuur, storytelling en evenementen zijn belangrijke ingrediënten voor dit onderscheidend vermogen. De ambtelijke werkgroep zorgt voor regie en ondersteunt gemeenten, Recron en LTO om ondernemers te verleiden om met initiatieven te komen. Wat speelt er op de verschillende actielijnen. Wie is waar mee bezig en hoe zit het met de voortgang. Is er een aanvullende actie of stevige

Procesenergie

